

היה זה מעמד בכיר ביותר, המקביל לזה של שר בכיר בממשלת ישראל. אך שמו היה ידוע אך מעט.

(כאשר נמסר לנו, בקיץ 1975, כי סודרה פגישה בינינו ובין נציג בכיר של אש"ף בשם עיצאם סרטאוי, לא ידע איש מאיתנו את השם. מאוחר בלילה בערתי על כל הספרים שהיו ברשותי, עד שנתקלתי בפרטים אלה על סרטאוי בספר של ויליאם קוואנט על הלאומיות הפלסטינית. אחרי חצות טלפנתי למתי פלד כדי לספר לו על כך.)

כעבור שנים, אמר לי: „כשהייתי איש-מלחמה, עליתי לדרגת שר. כשהפכתי איש-שלום, ירדתי בדרגה, והיני בקושי חבר המועצה הלאומית. אנתנו, אנשיהשלום, מטומטמים. השבתי לו במישחק-מילים: „WE ARE PEACEFOOL“.

אירגונו של סרטאוי ביצע פעולות נגד סיוורים של צה"ל בביקעת-הירדן, וביצע פעולת-טרור ראוונית אחת בחו"ל, בנוסח הימים ההם: אנשיו הם שתקפו בינואר 1970 בנמלת-העופה של מינכן אוטובוס של נוסעי אל-על. בפעולה זו נפצעה חנה מרון, ונקטעה רגלה.

כעבור שנים סיפרתי לעיצאם מהי חנה מרון, וכיצד ביקרתי אותה בספט 1970 בבית-החולים במינכן והבאתי לה מצות ויין מירשאל. אז כבר בחל סרטאוי בפעולות אלימות, ודמותה של חנה מרון העסיקה אותו הרבה. מדי פעם דיבר עליה. ביקש ממני למסור לה איחולים (עשיתי זאת) חשב על היום שבו יפגש עימה ויבקש מחילה על המעשה. הבטחתי לו שאארגן פגישה כזאת כשהשעה תהיה כשרה לכך.

גם תוכנית זו לא תצא לפועל.

פוגרום בבגדאד

אופיו המיוחד של סרטאוי התגלה אחרי ששרהחץ האמריקאי, ויליאם רוג'רס, פירסם את תוכנית-השלום שלו בסוף 1969. „תוכנית רוג'רס“ שאושרה עליידי הנשיא החדש, ריצ'ארד ניקסון, הציעה לכוונן שלום רשמי בין ישראל והערבים, תמורת החזרתם של כל השטחים הכבושים, מלבד „שינויי-גבול בלתי-מהותיים.“ בכנסת ישראל היה רק ח"כ אחד ויחיד שתמך בקבלת תוכנית זו: אני. כמחנה הפלסטיני היה רק גורם אחד שדגל בקו דומה: אירגונו של האיש החדש היה מוכן להתעלם מן המליצות הדמגוגיות השגורות, ולראות את המציאות.

הדברים החריפו כאשר קיבל נשיא מצרים, גמאל עבד-אל-נאצר, באוגוסט 1970 את „יוזמת רוג'רס“, שהביאה להפסקת-האש ולסיום מלחמת-ההתשה. גולדה מאיר קיבלה יוזמה זו. אני הצבעתי בעדה בכנסת, ומנחם בגין פרש בגללה מממשלת-הליכוד-הלאומי. בצד השני הותקף עבד-אל-נאצר קשות על-ידי רוב המנהיגים הפלסטיניים, ואילו אירגונו של סרטאוי תמך בו רישמית. על רקע זה פרצה מלחמת-דימים בין אירגונו של סרטאוי, שהפך פרו-מצרי, וכוחותיו של חבש עלו על מפקדתו של סרטאוי, סרטאוי, שקיבל מידע מראש, הכין לו מלכודת. בקרב שהתלקח ניצח סרטאוי, ועשרות מאנשיו של חבש נהרגו.

זמן קצר לאחר מכן אירע „ספטמבר השחור“, בעיקבות מעשיהפרובוקציה של האירגונים הקיצוניים, תקף הצבא הירדני את הכוחות הפלסטיניים, ונערך טבח נורא באוכלוסיית-הפלסטים בממלכה. סרטאוי הפיק את הלקח מן המצב וחזר עם אירגונו לשורות פת"ח. מאז ועד סוף ימיו, היתה נאמנותו האירגונית כולה לתנועה זו, שהיא הכוח המרכזי באש"ף.

ערפאת הכיר בכישרונותיו ושלח אותו בשליחויות מיוחדות — לא במיסגרת אש"ף, אלא במיסגרת פת"ח — ברחבי העולם. תחילה התרכזו סרטאוי באסריקה, קשר קשרים עזים עם רבות מממשלותיה והיה פעיל בתהליך שהביא לגיתוק הקשרים בין ארצות-אסריקה וישראל. באותו זמן התחיל תהליך אחר, שהיה גורמי לגבי עתיד חייו של סרטאוי.

כאיש הגיוני, שאל את עצמו לא פעם: מדוע דחפו הממשלות הערביות את היהודים בארצותיהן לצאת ולעלות לישראל? הרי כל הממשלות האלה נשבעו אמונים במאבק באויבי הציוני — איך זה נתנו יד לתהליך הציוני של ריכוז יהודי העולם במלסטין הכבושה? מדוע לא דאגו לכך שהיהודים יהיו מרוצים בארצות-מולדתם, תחת לקום ולהגר לישראל, שהיתה זקוקה לעלייה זו כדי לחזק את כוחה במלחמתה בערבים?

הבעיה הטרדנה אותה, ומכיוון שגדל בעיראק התחיל לחקור מה קרה ליהודים העיראקים. התוצאות היו מאלפות מאוד. קודם כל התעניין במאורע שהיה סימבול דרך בחיי היהדות העיראקית: קיט: הפוגרום הגדול שנערך בבגדאד בשחחי תקופת ממשלתו של ראשיד עלי אדיב-דאגני.

ראשיד עלי היה לאומן עיראקי, ששינאתו לכובש הבריטי הפכה אותו לידיד הגרמנים. ב-1941 חולל הפיכה בעזרת הצבא העיראקי וגירש את העוצר הפרו-בריטי, יחד עם המלך הקטין, בן-דודו של חוסיין. הבריטים הגיבו בפלישה מארץ-ישראל ומסוריה. אירגון-ההגנה עזר למנהיגים העיראקיים הגולים והעמיד לרשותם תחתי-שידור על הריהוקרמל. במיסגרת המיבצע נהרג בעיראק גם מפקד אצל, דויד רויאל, ששיתף פעולה עם הבריטים.

כאשר התקרבו הבריטים לבגדאד, אירע הפוגרום הנורא. הידיעה המקובלת היא שהיה זה מעשה-ניקם שחזר על ראשיד עלי הפורנאצי ובעל-בריתו, הג' אמין אלי-חוסייני, המופתי של ירושלים, שמצא אצלו מחסה.

כשהתחיל סרטאוי לחקור, גילה עובדה מדהימה: כאשר אירע הפוגרום, כבר לא היו ראשיד עלי, המופתי ואנשיהם בעיראק. נוצר חלל ריק, אך הבריטים שלטו במצב. אילו רצו, יכלו לשים קץ לפוגרום מיד.

סרטאוי השתכנע כי הבריטים הם שאירגונו את הפוגרום, כדי להסית את דעת המנהיגים מן העובדה שהכובש הזר חזר לשלוט בארצם, בעזרת סוכניו המקומיים.

זה היה סיפור יהודי קלאסי במהלך חקירה זו הגיע סרטאוי כמה פעמים ללונדון, נבר בארכיונים וחיפש ניירות. הוא גילה כי בניגוד לכל שאר מיסמכי התקופה, שפורסמו על פי חוק, השתמשה הממשלה הבריטית בסעיף מיוחד כדי להאריך את סודיותם של כל הדו"חות שהתייחסו לפוגרום זה עד הרבה מעבר לשנת 2000. לא הועילו גם שאלחות בפרלמנט, שהוגשו לפי בקשת סרטאוי.

קשה לתאר הודאה ברורה יותר באשמה.

פצצות בבתי-כנסת

משה הגיע פרימאורי, באופן הגיוני, למאורעות הסתומים של 1950. במארס 1950 התירה ממשלת-עיראק לכל היהודים לעלות לישראל, תוך הפקעת רכושם וזיכור על אזרחותם העיראקית. היה זה מעשה „ציוני“ מאק כמוהו. קדם לכך, כנראה, הסכם סודי בין השליט האמיתי של עיראק, נורי סעיד (ששהה בארץ בימי שילפונגו של ראשיד עלי בבגדאד) ובין דויד בן-גוריון.

אולם היהודים לא מיהרו לצאת. יתכן שחששו שמא זהו מלכודת, או שדבקו ברכושם. מציבור של 135 אלף איש, נרשמו רק כמה מאות להגירה.

ואז החלו מתפוצצות פצצות מיסטריות במסודות יהודיים, לפי שיטה שדמתה מאוד לזו של העסקיניש במצרים ב-1954. נערך מישפט לכמה יהודים עיראקיים, שהודו כי ביצעו את הפעולות על פי הוראות מישראל, והם נשפטו. אחדים מהם נתלו, ואילו שליחים ישראלים, שנחפסו גם הם, שוחררו באורח מיסטריו וחזרו לארץ. בעיקבות כך, היהודים המבוהלים עלו בהמוניהם לישראל.

סרטאוי ערך חקירה יסודית מאוד של פרשה זו, הגיע אל המיסמכים המקוריים של המישרה וביתר-המישפט, והסיק מסקנות שנגעו גם לכמה אישים חשובים בישראל.

הפרשה ומהה לסיפור-מתח מעולה. עשרות פעמים דיברנו על האפשרות לפרסם פרשה זו, בשמו ובחתימתו, מעל עמודי „העולם הזה“. ככל פעם רחה את ההחלטה. יתכן כי מותו הביא ברפה לכמה מנהיגים מרכזיים בישראל, היכולים עתה לנשום לרווחה.

כך התקרב סרטאוי יותר ויותר לעניין היהודי. יחד עם אבו-מאן (מחמד עבאס), מראשי פת"ח, שיכנע את ערפאת שיש לעשות משהו. באותה תקופה התקדם אש"ף מן התפיסה של האמנה הפלסטינית, שפירושה היה גירוש רוב היהודים מהארץ. אל תפיסה חדשה, זו של „מדינה דמוקרטית חילונית“, שבה יחיו כל היהודים, המוסלמים והנוצרים בארץ יחד כשווי-זכויות.

סרטאוי ואבו-מאן טענו באוזני ערפאת שאי-אפשר לשכנע איש בכנותה של תפיסה זו, אם לא יובטח היהודים תחילה שיויוון בכל הארצות שבהן שולטים הערבים. כלומר: ביטול כל חוקי-האפלייה, שפגעו ביהודים, והענקת כל הזכויות, ובכללן הזכות לחזור מישראל לארצות-מוצאם, אם ירצו בכך.

400 הבתולות

במיסגרת זו פעלו השניים במשך כמה שנים, בין 1972 ו-1976. הם נפגשו עם הרב הראשי של דמשק, שתניה לפנייהם את צרותיו. בין השאר: הטרדה ורדיפות

מצד השלטונות, חוקי-הפלייה, חוסר קרנות לתחזוקת בתי-הכנסת ובתי-הספר. לדבריו, היה זקוק לאלתר ל-50 אלף לירות שטרלינג. בהשפעת סרטאוי העניק פת"ח כסף זה לקהילה, מבלי לפרסם זאת.

לשם שיפור המצב הוקמה ועדה סורית-פלסטינית משותפת, לבדיקת מצבם של יהודי סוריה. הסורים הבטיחו לשנות את החוקים, כדי לאפשר את שיבת היהודים, אך לא עשו כן. לעומת זאת פורסמו חוקים כאלה בלבד ובמארוקו. עיראק קיבלה את העיקרון, אך השהתה את פירסום החוק לשם עריכת ניסוי מעשי. ממשלת-בגדאד רצתה תחילה להיווכח אם אכן יבואו יהודים לקבל דרכונים עיראקים, ואיך יתנהגו.

המיבצע הביא להענקת דרכונים מארוקאיים לעשרת אלפי יהודים, שחזרו מישראל לפאריס ושישבו שם בלי דרכונים. (כך אמר סרטאוי. אני מניח שהיו להם דרכונים ישראלים.)

הפרשה המפורסמת ביותר היתה זו של „הכלות הסוריות“. הרב של דמשק התלונן באוזני סרטאוי ואבו-מאן שיש בסוריה 400 רווקות יהודיות, שאין סיכוי למצוא להן חתנים. סרטאוי הציע לו במקום פיתרון מעשי: לארגן 400 רווקים מקרב לחמני פת"ח, שישאו את הבחורות.

ההוראות כבר הועברו למחלקת-האירגון, כאשר הסתבר לשניים כי לא זאת הדרך. הרווקות היו זקוקות לחתנים יהודיים. עוד באותו לילה בוטלה ההוראה. תחת זאת פנו אל הנשיא חאפס' אל-אסד. הלה החליט שכל חתן יוכל לבוא לסוריה, ושכל כלה שתחתן תוכל לעזוב. אך לבסוף ניתנה הוראה פשוט יותר: לכל הרווקות ניתן לצאת מסוריה.

ההמשך היה עצוב למדי. הרווקות יצאו לארצות-הברית, לא מצאו חתנים וחזרו לסוריה.

ככל שצבר סרטאוי ניסיון בשטח זה, כך חל שינוי בתפיסתו. הוא הבין שזהו מבוי סתום: אין היהודים מוכנים לחזור לארצות-ערב, ואין שום סיכוי שסיכמו „מדינה דמוקרטית חילונית“ בארץ.

סרטאוי היה אדם הגיוני. הוא היה אחד מאותם אנשים מעטים — מעטים בכל עם, וגם אצלנו ובעם הפלסטיני — המשנים את התאוריה כשזו אינה מתיישבת עם המציאות, ולא להיפך.

הוא התחיל במיבצע כדי שהיהודים יחזרו מישראל לארצות-ערב, אך הגיע למסקנה הפוכה.

כשנים אלה התחיל סרטאוי להבין כי היהודים אכן מהווים עם, וכי קמה בישראל אומה אמיתית, אשר יוצאי ארצות-ערב הצטרפו אליה כלב ובנפש.

זה היה המיפנה המכריע בחייו. מבחינה זו עבר הוא עצמו את כל שלבי ההתקדמות של התודעה הפלסטינית בדורנו: מרעיון האומה הכל-ערבית לפי תפיסת הנאצריםם ואל-בעת; אל המדינה הערבית-פלסטינית לפי האמנה הפלסטינית; אל „המדינה הדמוקרטית החילונית“ שהכירה בקיום היהודים בארץ, אך מבלי להעניק להם זכות